

İSRAİL-FİLİSTİN SAVAŞINDA ÜÇÜNCÜ YOL ARAYIŞINDAKİ ÜLKE: ÜRDÜN

ABDULGANİ BOZKURT, MUHAMMED DAVUT ÜNALMIŞ

SETA | ANALİZ

KASIM 2024 · SAYI 431

İSRAİL-FİLİSTİN SAVAŞINDA ÜÇÜNCÜ YOL ARAYIŞINDAKİ ÜLKE: ÜRDÜN

ABDULGANİ BOZKURT, MUHAMMED DAVUT ÜNALMIŞ

COPYRIGHT © 2024

Bu yayının tüm hakları Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları (SETA) Vakfı'na aittir. SETA'nın izni olmaksızın yayının tümünün veya bir kısmının elektronik veya mekanik (fotokopi, kayıt ve bilgi depolama vd.) yollarla basımı, yayımı, çoğaltılması veya dağıtımı yapılamaz. Kaynak göstermek suretiyle alıntı yapılabilir.

Bu yayındaki fikirler tamamen yazarına aittir ve SETA Vakfı'nın yayın politikasını yansıtmayabilir.

SETA Yayınları

ISBN: 978-625-6583-76-4

Uygulama: Said Demirtaş

Baskı: Turkuvaz Haberleşme ve Yayıncılık A.Ş., İstanbul

SETA | SİYASET, EKONOMİ VE TOPLUM ARAŞTIRMALARI VAKFI

Nenehatun Cd. No: 66 GOP Çankaya 06700 Ankara TÜRKİYE

Tel: +90 312 551 21 00 | Faks: +90 312 551 21 90

www.setav.org | info@setav.org | @setavakfi

SETA | İstanbul

Defterdar Mh. Savaklar Cd. Ayvansaray Kavşağı No: 41-43

34050 Eyüpsultan İstanbul TÜRKİYE

Tel: +90 212 395 11 00 | Faks: +90 212 395 11 11

SETA | Washington D.C.

1025 Connecticut Avenue, N.W., Suite 410

Washington D.C., 20036 USA

Tel: 202 223 98 85 | Faks: 202 223 60 99

www.setadc.org | info@setadc.org | @setadc

SETA | Berlin

Kronenstraße 1, 10117 Berlin GERMANY

berlin@setav.org

SETA | Brüksel

Avenue des Arts 6, 1000 Bruxelles BELGIUM

Tel: +32 2 313 39 41

İÇİNDEKİLER

ÖZET	7
GİRİŞ	8
AKSA TUFANI SONRASINDA ÜRDÜN'DE TOPLUM, MUHALEFET VE DEVLET	9
ÜRDÜN'DEN İSRAİL'E YÖNELİK SALDIRILARIN MAHİYETİ	10
ÜRDÜN REJİMİNİN TEDİRGİNLİĞİ VE MUHTEMEL RİSKLER	11
REJİMİN HAYATTA KALMA STRATEJİLERİ VE MUHATAPLARINA MESAJLARI	13
SONUÇ	14

ABDULGANİ BOZKURT

Uluslararası Kıbrıs Üniversitesi uluslararası ilişkiler (2008) ve Ankara Üniversitesi ilahiyat (2013) bölümlerini bitirdi. Yüksek lisans derecesini Hizbullah üzerine hazırladığı teze Karadeniz Teknik Üniversitesi'nde (2010) aldı. Doktora eğitimi 2016'da aynı üniversitede Ürdün rejiminin hayatta kalma stratejileri üzerine hazırladığı tezi savunarak tamamladı. Halihazırda Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü'nde doçent olarak görev yapan Bozkurt; Filistin, Ürdün, Lübnan, Suriye, Irak ve Mısır başta olmak üzere bölgede yirmiyeye yakın ülkede saha çalışmaları yaptı. Son çalışmaları arasında editörlüğünü üstlendiği ve Ketebe Yayınları tarafından yayımlanan Küresel İhvan: Müslüman Kardeşlerin Rejimlerle İlişkisi ve Ulusötesi Niteliği başlıklı kitap ile Religions dergisinde yayımlanan "Partnership and Rescue Party and the Transformation of Political Opposition in Jordan" başlıklı makale yer almaktadır. Çalışmalarının odağını İslami hareketler ve Ortadoğu siyaseti oluşturmaktadır. İngilizce ve Arapça bilmektedir.

MÜHAMMED DAVUT ÜNALMIŞ

2015'te Ürdün Uluslararası İslami İlimler Üniversitesi İlahiyat ve İslami Bilimler Bölümü'nden mezun oldu. 2002-2015 arasında Katar merkezli Aljazeera kanalında farklı kademelerde çalıştı. 2022-2024 arasında TRT Arabi haber, planlama ve yurt dışı müdürü olarak görev yaptı. Akademik anlamda Ürdün, Ortadoğu ve İslami hareketler konularında çalışmalar yaptı. 2022'de Religions dergisinde "Partnership and Rescue Party and the Transformation of Political Opposition in Jordan" başlıklı bir makale yayımladı. 2023'te yayımlanan Küresel İhvan: Müslüman Kardeşler'in Rejimlerle İlişkisi ve Ulusötesi Niteliği adlı kitapta bir bölüm yazdı.

ÖZET

Bu analizde Aksa Tufanı sonrasında Ürdün’de toplum, muhalefet ve devletin İsrail saldırıganlığı nedeniyle karşı karşıya geldiği riskleri bertaraf etmek için geliştirdiği stratejiler mercek altına alınmaktadır.

Ürdün, Aksa Tufanı Operasyonu sonrasında başlayıp halen devam eden İsrail saldırıganlığından –çatışmalara taraf olmayan aktörler arasında– olumsuz şekilde etkilenmesi muhtemel ülkelerin başında gelmektedir. Çünkü Ürdün rejimi, ülke nüfusunun yarısından fazlasını oluşturan Filistinlilerin ve onlara destek veren Ürdünlülerin işgal devletinin saldırıganlığına karşı aksiyon alınmasına yönelik beklentisi ile İsrail’le uzun yıllardır süregelen istikrarlı ilişkilerin bozulmaması arasında sıkışmış vaziyettedir. Dışarıdan bakıldığında sürdürülmesi pek mümkün görünmeyen bu sıkışmışlık halinin üstesinden gelebilmek için Amman yönetimi ülkenin iç, dış ve güvenlik politikalarını yeniden tanımlamak mecburiyetinde kalmıştır. Bu kapsamda Kral Abdullah, geride bıraktığımız bir yıl içinde hem Ürdün sokaklarının nabzını düşürecek hem de bölgede Haşimi varlığının devamlılığını sağlayacak birtakım stratejiler geliştirmiştir.

İlk olarak Kral Abdullah, seçim kanununda değişikliğe giderek muhalefetin (özellikle Ürdün İhvanı’nın) önünü açmış; sokaklara inen ve hatta İsrail’e yönelik saldırılara dahil olan geleneksel müttefikleri durumundaki aşiretlere bir gözdağı vermiştir. Rejim, Ürdün İhvanı’nın seçimlerden zaferle çıkmasına müsaade ederek bölge ülkelerine de anlam yüklü bir mesaj iletmiştir. Özellikle İhvan’ı terör örgütü olarak kabul eden ve Arap halk hareketleri sürecinde benzer karar alması için Ürdün rejimi üzerinde baskı kuran Suudi Arabistan (SA) ile Birleşik Arap Emirlikleri’nin (BAE) bu mesajın öncelikli muhatapları olduğunu söylemek mümkündür. Hayatta kalması için bölgesel ve küresel aktörler tarafından maddi desteğe ihtiyaç duyan Ürdün gerek İbrahim Anlaşmaları kapsamında İsrail’le normalleşen Körfez ülkelelerine gerekse kayıtsız şartsız İsrail’e destek veren Batılı devletlere kendisinin önemini hatırlatmıştır. Ürdün rejiminin ikinci önemli stratejisi ise diplomatik kanalların çeşitlendirilmesi üzerinedir. Bu kapsamda Ürdün’ün Türkiye ve İran gibi İsrail işgaline karşı tavır sergileyen aktörlerle görüşerek bölgesel savaş riskinin ortadan kaldırılması gerektiği yönünde mesajlar vermesi zihinlerdeki canlılığını korumaktadır.

Bu analiz ilk olarak Aksa Tufanı sonrasında Ürdün’de toplum, muhalefet ve devletin İsrail saldırıganlığına karşı verdikleri tepkilere değinmektedir. Ardından Ürdün’den İsrail’e yönelik gerçekleştirilen silahlı eylemlerin mahiyetine odaklanılmaktadır. Daha sonra Ürdün sınırından geçerek İsrail askerlerine karşı düzenlenen operasyonların Ürdün rejiminde yol açtığı tedirginlik ve sınırda ortaya çıkardığı potansiyel riskler tahlil edilmektedir. Son olarak da Ürdün rejiminin karşı karşıya geldiği riskleri bertaraf etmek için geliştirdiği birtakım stratejiler mercek altına alınmaktadır.

GİRİŞ

Ortadoğu'da neredeyse tüm taşları yerinden oynatan Aksa Tufanı Operasyonu bölgedeki tüm aktörler gibi Ürdün'de de rejimin iç, dış ve güvenlik politikalarını gözden geçirmesini gerektirdi. Üstelik bu gereklilik devletin son bir yılda içeride ve dışarıda ulusal güvelik tanımlamalarının yeniden yapılmasını kapsayacak şekilde gerçekleşti.

Ürdün 1990'ların başından günümüze kadar geçen yaklaşık otuz yıllık zaman zarfında güvenliğini bir taraftan İsrail'le sorun yaşamaktan kaçınarak diğer taraftan da ülke nüfusunun yarısından fazlasını oluşturan Filistinlilerin hassasiyetlerini göz önünde bulundurarak sağladı. Öyle ki İhvan hareketi birçok ülkede yasaklıyken bile Ürdün'de serbest hareket edebilmekteydi. Ancak 2011'de Arap dünyasında başlayan halk hareketleri sonrasında ortaya çıkan rüzgarın tersine esmesiyle rejim, hareket üzerindeki baskıyı artırdı ve nihayetinde Ürdün İhvanı ülkede yasaklı hale geldi. Kuşkusuz rejimin bu hamlesinde kendisini

iktisadi açıdan destekleyen ve İhvan'ı terör örgütü olarak kabul eden Körfez ülkelerinin önemli bir payı vardı. Körfez'den ve hatta Batı'dan gelen baskılar doğrultusunda Ürdün rejimi 2015'te İhvan'ı bir cemaat olarak yasaklarken hareketin siyasi kanadı İslami Eylem Cephesi'ne (İEC) ise dokunmamayı tercih etti.

Kral Abdullah'ın baskılara göğüs gererek dokunmadığı İEC, 10 Eylül 2024'te gerçekleşen Ürdün seçimlerinden tarihi bir zaferle ayrıldı. Seçim sonuçlarını ilginç kılan husus ise İEC'ye zafere giden yolu açan seçim kanunu değişikliğinin bizzatı rejim tarafından yapılmış olmasıydı. Kendi varlığı için potansiyel risk oluşturan İEC'ye alan açan Kral Abdullah bu hamlesiyle İhvan'ı terör listesine alan devletleri de rahatsız etmiş oldu. Bu süreçte Kral Abdullah'ın bölge ülkelerini rahatsız etmeye dönük eylemleri bununla da sınırlı kalmadı. Zira Ürdün, dış politikasında geleneksel ve rutin olarak görüştüğü aktörleri de son bir yılda çeşitlendirmeye başladı. Bu aktörler arasında Türkiye ve İran gibi İsrail'e dolaylı ya da doğrudan cephe açan ülkelerin yer alması bölgedeki birçok aktör tarafından yakından takip edildi.

Ürdün devletinin hem iç hem de dış politikalarında yaptığı bu hamleler rejimin varlığını devam ettirebilmek için geliştirdiği stratejiler olarak kabul edilebilir. Çünkü Ürdün'ün Aksa Tufanı'nın bölgede yol açtığı değişim sürecinden herhangi bir aksiyon almadan çıkması kolay görünmemektedir. Ülke nüfusunun yarısından fazlasının Filistinli olduğu ve Filistinlilerin Aksa Tufanı'ndan sonra sokaklara indiği, buna ilave-ten rejime sadık aşiretlerin Gazze ile dayanışma içinde bulunduğu ve İsrail'e yönelik bireysel saldırıların içerisinde yer aldığı düşünüldüğünde Ürdün rejiminin bu yeni şartlar karşısında kendine has bir oyun kurması kaçınılmaz hale geldi. Üstelik bu yeni oyun Aksa Tufanı'ndan hemen önce İsrail'le normalleşme süreçlerini başlatan

“zengin” monarşilerin gözünden düşen Ürdün’ün kendisinin önemini yeniden hatırlatacak şekilde tasarlandı.

Bu analizde ilk olarak Ürdün’de toplum, muhalefet ve devletin Aksa Tufanı sonrasında vuku bulan savaş karşısındaki durumları resmedildi. İkinci olarak Ürdün rejiminin güvenlik tanımlamalarını yeniden yapmasına yol açan İsrail’e yönelik saldırıların mahiyetine odaklanıldı. Ürdün sınırlarından İsrail’e yönelik saldırıların rejim için sonuçlarının olması kaçınılmaz olduğundan takip eden bölümde bu saldırıların rejim için oluşturduğu olası riskler üzerinde duruldu. Son olarak ise Ürdün rejiminin olası risklerin üzerinden gelmek amacıyla geliştirdiği stratejiler izah edildi.

AKSA TUFANI SONRASINDA ÜRDÜN’DE TOPLUM, MUHALEFET VE DEVLET

Ürdün halkının Filistin hassasiyetinin Aksa Tufanı’ndan sonra da kendisini göstermesi şaşırtıcı değildir. Bu hassasiyet 7 Ekim’den hemen sonra ülke genelinde farklı alanlarda ve çeşitli vesilelerle görünür hale geldi. Bu kapsamda Ürdünlüler herhangi bir yapının/organizasyonun önderliği olmaksızın birçok faaliyete dahil oldu. Örneğin bir kısım Ürdünlü bir araya gelerek başkent Amman’ın merkezindeki Hüseyin Meydanı’nda geniş katılımlı bağış kampanyaları başlattı. Buna ilaveten birçok vatandaş kitlesel protesto gösterilerine iştirak ederek başkentin Rabia bölgesinde ki İsrail Büyükelçiliğinde bulundu.

Herhangi bir cemiyet ya da cemaate aidiyeti bulunmayan vatandaşların katıldığı gösterilerin yanı sıra ülkedeki önemli sivil toplum kuruluşları (STK) da İsrail’i protesto etmek ve Gazze’ye yardım etmek için seferber oldu. Bu kapsamda

örneğin Amman’da katılımcılarının çoğunun Tafile şehrinde olduğu “Tafile Mahallesi Sakinleri” hareketi bile başlı başına Ürdün’deki sivil inisiyatiflerin faaliyetleri hakkında fikir vermektedir. Bu süreçte en önde gelen hareketin üyeleri, doğrudan Gazze’ye giderek İsrail saldırılarında yıkılan ya da hasar gören hastanelerin onarılmasında rol üstlendi. Dahası Gazze’de alıkla mücadele eden halk için aynı ve nakdi yardımlar organize eden hareket, kuşatma altındaki Gazze’nin kuzeyinde çok sayıda su kuyusu açtırdı. Tafile Mahallesi Sakinleri, Aksa Tufanı’ndan sonra Ürdün’de benzer faaliyet yürüten birçok STK’dan sadece biri olarak kayıtlara geçti.

İhvan’ın siyasi kanadı İEC dışındaki tüm siyasi organizasyonların Aksa Tufanı süresince aksiyon alma kabiliyetinden uzak olduğu görüldü.

İsrail zulmü karşısında ülkedeki vatandaşların ve STK’ların sokaklara indiği Ürdün’de siyasi partilerin ise bu tür organizasyonları tertip etme noktasında yetersiz kaldığı belirtilmelidir. Özellikle İhvan’ın siyasi kanadı İEC dışındaki tüm siyasi organizasyonların Aksa Tufanı süresince aksiyon alma kabiliyetinden uzak olduğu görüldü. Savaşın başlangıcından itibaren sokaklara inen İEC, işgal devletini protesto eden ve Gazze’yle dayanışma içinde olduklarını gösteren bir dizi eylem icra etti. Hamas’ı açıkça desteklediklerini belirten İEC mensupları bu desteklerini sokakların yanı sıra yazılı ve sosyal medya üzerinden de devam ettirdi. Bu kapsamda işgal rejiminin şehit ettiği Hamas üyeleri için geniş kitlelere ulaşacak şekilde taziye mesajları yayımladı.

Ürdün’de geniş halk kitlelerinin sokaklara inmesi, protestoların ve/veya yardımların tertibinde sivil örgütlerin inisiyatif alması ve siyasal alanda İEC’nin yalnız ancak güçlü muhalefeti

Ürdün rejimini de aksiyon almaya sevk etti. Tüm Arap dünyasında İsrail'i tanıyan ikinci ülke konumunda olan Ürdün'ün bölgedeki statükonun bozulmaması noktasında bir tavır takındığı söylenebilir. Bu kapsamda Ürdün rejimi, kendi idamesini zora sokacak kadar aktif bir siyaset izlememesine rağmen bölgedeki tansiyonu artıran çeşitli adımlara karşı da sürekli kınama açıklamaları yaptı. Örneğin İsrail Kamu Güvenliği Bakanı Itamar Ben-Gvir ve İsraili yerleşimcilerin Mescid-i Aksa'ya baskın yaparak slogan atmaları, Ürdün'ün sert tepki gösterdiği olaylara bir örnek teşkil etmektedir. Dahası Ürdün rejimi, İsrail'in Batı Şeria'daki Filistinlilerin Ürdün'e tehcir edilmesini savaş sebebi sayacağını ilan etti.

Aksa Tufanı sonrasında İsrail'in işgal girişimlerine karşı tepkilerini sürekli dile getiren Ürdün aynı zamanda Gazze'ye yapılan insani yardımlarda da öncü rol oynadı.

Aksa Tufanı sonrasında İsrail'in işgal girişimlerine karşı tepkilerini sürekli dile getiren Ürdün aynı zamanda Gazze'ye yapılan insani yardımlarda da öncü rol oynadı. Tel Aviv'in onayı olmadan Gazze'ye yardım yapılamadığı göz önüne alındığında Ürdün'ün İsrail'i de ikna eden bir aktör olduğu açıkça görülmektedir. Bu kapsamda bugüne kadar Gazze'ye insani yardım ulaştırılan yaklaşık on ülkenin izin süreçlerinin Ürdün tarafından tamamlandığının altını çizmek gerekir. Bu izin ve organizasyon süreçlerine ek olarak Kral Abdullah'ın askeri üniforma giyerek Gazze semalarında paraşütüyle verdiği görüntü, ikonik olmakla birlikte kendi toplumundan yükselen İsrail karşıtı tepkiyi azaltmaya yönelik bir strateji şeklinde değerlendirilebilir.

ÜRDÜN'DEN İSRAİL'E YÖNELİK SALDIRILARIN MAHİYETİ

İsrail işgaline ve zulmüne yönelik Ürdün toplumunda var olan hoşnutsuzluk zaman içinde sınırın ötesine taşmaya ve işgal rejimini hedef almaya başladı. İlk olarak Ürdünlü bir emekli asker olan Mahir Cazi sınırı geçip İsrail sınır muhafızlarına ateş açarak üç askeri öldürdü. Cazi'nin bu eylemi Ürdün toplumunda ciddi bir heyecan uyandırdı. Özellikle babasının açtığı taziye çadırı halk tarafından büyük rağbet gördü. Cenaze sonrasında kurulan çadıra katılanların Cazi'nin babasına coşkulu şekilde sarılmaları ve onu tebrik etmeleri Cazi'nin eyleminin Ürdün halkında ortaya çıkardığı heyecanı gözler önüne seren "sembolik kareler" olarak kayıtlara geçti.

Aksa Tufanı'ndan sonra Ürdün sınırından İsrail'e yönelik ikinci önemli saldırıda iki Ürdünlü genç (Hüsam Ebu Gazale ve Amir Kavas) sınırı geçerek İsrail ordusundaki askerlerle çatışmaya girdi. Ölü Deniz'in güneyinden İsrail sınırına sızan Gazale ve Kavas, İsraili askerlerin bulunduğu noktaya ateş açarak iki işgal askerini yaraladı. İsrail medyası çıkan çatışmada Ürdünlü iki gencin öldürüldüğünü ve saldırıda herhangi bir sivilin zarar görmediğini açıklamakla yetindi. Biri öğretmen diğeri mühendis olan iki gencin şehadetlerinden sonra hazırladıkları vasiyetler dolaşıma girdi. Bir video kaydı ile "Ben yaşayan şehit" şeklinde başlayan vasiyet, eylemin Gazze'de yapılanlara karşı bir intikam niteliği taşıdığı bilgisini verirken gençler kendi anne, baba ve eşlerine de üzülmemeleri gerektiği yönünde mesajlar iletliyordu. İsrail'in büyük ölçüde sansürlediği bu olay sadece Ürdün değil birçok Müslüman ülkede de yankı buldu.

Ürdün vatandaşları tarafından İsrail sınırında gerçekleştirilen saldırıların niteliği kadar eylemi gerçekleştiren kişilerin kimlikleri de gün-

deme geldi. Savaşın başladığı 7 Ekim'den itibaren İsrail ordusuna ilk ciddi zararı veren Mahir Cazi, Ürdün ordusundan emekli olmuş bir askerdir. Bi-reysel silahını çalıştığı kamyonunda saklayarak sınırı geçen ve İsrail kontrol noktasındaki üç İs-railli güvenlik görevlisini öldüren Cazi'nin eyle-mi özellikle kimliği nedeniyle Ürdün'ün yanı sıra İsrail'de de büyük ses getirdi. Üstelik Cazi emekli bir asker olmasının yanında Ürdün devletin kurucu koalisyonunda¹ yer alan (Ma'an şehrindeki) aşiretlerin birinden gelmekteydi. Aşiretlerden ge-len bireylerin (İslami vd.) ideolojik bağlılıklar ye-rine kendi aşiretlerine ve rejime aidiyet duygusu hissettikleri düşünüldüğünde Cazi'nin eyleminin Amman yönetiminde tedirginliğe yol açtığı ra-hatlıkla ifade edilebilir. Zira Ürdünlü aşiretlerden gelen bireylerin (başka bir ifadeyle Ürdün devle-tinin sadakatine güvendiği vatandaşların) benzeri olaylarda rol oynamaları rejimi oldukça zora so-kacak ihtimalleri beraberinde getirmektedir.

İsrail'e yönelik silahlı saldırıların ikincisini gerçekleştiren iki gencin kimliği ise farklı bir açı-dan da olsa rejim için mahzurluydu. Eylemi ger-çekleştiren Hüsam Ebu Gazale ve Amir Kavas, İEC'ye resmi üyeliği bulunmayan ancak Ürdün İhvanı içerisinde aktif görev aldıkları iddia edi-len iki isim olarak öne çıktı. Oysa Ürdün İhvanı tarihsel olarak devletin kurucu koalisyonu içinde yer almıyor olsa da rejimle varoluşsal bir müca-deleye girmeyen bir teşkilat hüviyetindedir. İh-van'ın tüm bölgede mevzi kaybettiği 2010'ların ikinci yarısında Ürdün'deki teşkilat özellikle Kör-fez'den gelen baskıların etkisiyle kapatılmış an-cak İhvan buna rağmen rejime yönelik herhangi bir meydan okumada bulunmamıştı. Dolayısıyla İhvan, Ürdün siyasal hayatının en geniş temsile sahip ve en teşkilatlı muhalefet hareketi olması bakımından rejim için her daim göz önünde bu-

lundurulması ya da hesaba katılması gereken bir aktör olma özelliğini sürdürdü.

Rejim ve İhvan arasındaki üstü örtülü cen-tilmenlik anlaşmasına rağmen bu defa İhvan mensubu olduğu iddia edilen iki genç, rejimi zora sokacak şekilde İsrail'e yönelik bir saldırı gerçekleştirmiş, üstelik bununla da yetinmeyip vasiyetlerinde diğer insanları da harekete geçme-ye davet etmişti. Bu eylem rejim için üç tehli-keli ihtimali beraberinde getirdi: i) İhvan içinde bu eylemlerden ilham alan vatandaşların benzer münferit operasyonlara teşebbüs etmesidir. ii) İki gencin saldırısının İhvan içinde kolektif bir eylem biçimine/bilincine dönüşmesidir; ki bu, ülkenin tekrar 1970'ler ya da 1990'lara² sürük-lenmesi anlamına gelmektedir. iii) Ürdün İhvanı ile Hamas arasında organik ve doğrudan bir iş birliğinin tesis edilmesidir. İzzeddin Kassam Tu-gaylarının iki gencin saldırıyı gerçekleştirecekleri noktaya ilişkin özel olarak çektikleri fotoğrafları yayımlaması, bu ihtimale ve rejim tarafından his-sedilen tedirginliğe temel teşkil etmektedir. Tam bu noktada on yıllardır Filistinlilik-Ürdünlülük üzerinden kimlik tartışmaları yaşayan Ürdün İhvanı'nın başka İslami hareketlerle irtibata geç-mesi ve iş birliği tesis etmesinin Ürdün rejiminin gerçekleşmesini isteyeceği en son senaryo oldu-ğunu ifade etmek gerekir.

ÜRDÜN REJİMİNİN TEDİRGİNLİĞİ VE MUHTEMEL RİSKLER

Gerek Mahir Cazi gerekse İhvanlı gençlerin ger-çekleştirdiği saldırılar dışarıdan bakıldığında ol-

1 Ürdün Haşimi Krallığı'nın Haşimi ailesi, aşiretler (bedeviler), ordu ve Ürdün asıllı tüccarlar arasındaki yazılı olmayan mutabakatla kurulduğu kabul edilmektedir.

2 Haşimi Krallığı'nın 1967 Savaşı'ndan mağlup ayrılmasından sonra Ürdün İhvanı 1970'ler boyunca İsrail'e karşı mücadeleyi Fetih çatısı altında sürdürmüştür. Sadece Filistinlilerden oluşan Fetih'e, içerisinde Ürdünlü-leri de barındıran İhvan'ın dahil olması rejimi oldukça rahatsız etmiştir. 1990'larda ise Ürdün İhvanı, İkinci İntifada sonrasında İsrail'le mücade-leyi artırmıştır. Her iki dönemde de gerçekleştirilen eylemler Amman ve Tel Aviv yönetimlerini karşı karşıya getirmiştir.

dukça münferit görünen ve aslında bir devleti tedirgin etmemesi gereken iki olay gibi yorumlanabilir. Oysa sıradan gibi görünen bu olaylar Ürdün devlet hafızasında birtakım travmatik hadiseleri hatırlatmakta ve bu nedenle rejimi tedirginliğe sevk ederek ilave önlemler alınmasına yol açmaktadır. Rejimin bugün yaşadığı ruh halinin ve potansiyel olarak gördüğü tehlikelerin anlaşılması için vaktiyle devlet hafızasında travmaya yol açan birkaç önemli hususu hatırlamakta yarar vardır.

Ürdün yönetimi Aksa Tufanı'ndan sonra kendi sınırlarından İsrail'e yönelik eylemleri engellemeye çalışmak ile sınırdan geçmeye teşebbüs eden kişilere ihtiyaten ateş açmamak arasında bir denge tutturmaya çalışmaktadır.

Ürdün'ün yaşadığı en önemli travmatik hadise muhtemelen Kerame Savaşı olarak kabul edilebilir. 1967 Haziran'ında Ürdün dahil üç büyük Arap devletinin İsrail'e çok kısa bir süre içinde yenilmesi, Arap toplumlarında ve özellikle Filistinli direnişçilerde ciddi bir infiale yol açmıştı. Savaştan önce olduğu gibi savaştan sonra da özellikle Yaser Arafat liderliğindeki Filistinliler, Ürdün sınırından İsrail'e yönelik saldırılarına devam etmişti. Kısa süre önce üç büyük Arap devletini mağlup eden İsrail, Filistinlilere de önemli bir bedel ödetmek istemiş, sınırın Ürdün tarafında yer alan ve militanların merkezlerinden biri olarak kabul edilen Kerame'ye saldırı düzenlemişti. Ancak İsrail 1968'de Filistinli direnişçileri ortadan kaldırmak amacıyla başlattığı savaşta başarısız olmuştu. İsrail'in hayal kırıklığıyla sonuçlanan bu savaş Ürdün rejiminde ise ciddi bir tedirginliğe yol açmıştı. Çünkü ülke sınırları içinden İsrail'e yönelik yapılan her hamle İsrail'le 1967'de yapılan savaştan mağlup ayrılan

Ürdün'ü tekrar bu ülkeyle savaşmaya itebilirdi. Bu durumdan oldukça rahatsız olan Kral Hüseyin ülkesindeki Filistinlileri dizginlemek amacıyla büyük operasyon dalgaları başlatmış, Filistinli direnişçilerin de karşı koyması üzerine Ürdün'de iç savaşı andıran görüntüler yaşanmıştı. Tarihe "Kara Eylül" ismiyle geçen bu hesaplaşmanın sonunda Filistinli direnişçiler önemli ölçüde tasfiye edilerek sürgüne gönderilmişti.

Arafat liderliğindeki direnişçilerin ülkeden kovulması Ürdün sınırından İsrail'e yönelik gerçekleştirilen saldırıların –bir dönem inkıtaa uğrasa da– sonunu getirmede. Ürdünlü gençlerin İsrail'e yönelik bireysel silahlı eylemleri 1987 Aralık'ında Birinci İntifada'nın başlamasıyla tekrar yükselişe geçti. Bu kapsamda sadece 1990'da üç operasyon gerçekleştirildi. Bu eylemler arasında en çok ses getiren olay ise 17 yaşındaki Ürdünlü genç Sultan Acluni'nin sınırı geçip tabancasıyla bir İsrail subayını öldürmesiydi.

Birinci İntifada'nın bitmesi ve Filistin Kurtuluş Örgütü ile Ürdün'ün İsrail'le barış anlaşması imzalaması da Ürdün'den İsrail'e yönelik saldırıların sonlanmasını sağlamadı. 1993'te Oslo'da varılan barış anlaşmasından bir müddet sonra 1997'de Ürdünlü asker Ahmed Dakamse'nin Ürdün Vadisi'nde bulunan bir grup İsrailliyeye ateş açarak yedi Yahudi'yi öldürmesi ve birçoğunu yaralaması ülkede büyük yankı uyandırdı. Öyle ki bu eylem İsrail'le Oslo'da anlaşılan Kral Hüseyin için büyük bir utanç kaynağı oldu. Bu utancı telafi etmek amacıyla Kral Hüseyin saldırıda hayatını kaybedenlerin ailelerine taziyelerini sunmak için bizzat İsrail'e gitmek zorunda kaldı.

Bahsi geçen örneklerin (ve analizin hacmi gereği burada zikredilmesi mümkün olmayan birçok eylemin) en önemli ortak özelliği Ürdün ile İsrail'i karşı karşıya getirme riski taşımasıdır. Tarihi tecrübeleri (başka bir ifadeyle geçmiş travmaları) nedeniyle Ürdün özellikle barış anlaşmasından sonraki süreçte kendi sınırlarından İsrail'e

yönelik gerçekleştirilen eylemleri ulusal güvenliği için bir tehdit ya da tehlike olarak görmektedir. Özellikle İsrail'in arkasındaki ABD desteği, Ürdün'ü bu konuda azami dikkatle hareket etmek zorunda bırakmaktadır. Ancak tüm bunlara rağmen Aksa Tufanı'nın bölgede birçok taşı yerinden oynatması ve daha önemlisi Ürdün toplumunda ciddi bir heyecan uyandırması, devletin toplumdan yükselen sesleri de hesaba katmasını zaruri hale getirmiştir. Buna binaen Ürdün yönetimi Aksa Tufanı'ndan sonra kendi sınırlarından İsrail'e yönelik eylemleri engellemeye çalışmak ile sınırdan geçmeye teşebbüs eden kişilere ihtiyaten ateş açmamak arasında bir denge tutturmaya çalışmaktadır. Böylelikle rejim, ulusal güvenliğini sağlamak isterken başka bir iç güvenlik kriziyle yüzleşmek zorunda da kalmamak arzusunda. Bu sıkışmışlık hali Ürdün rejimini –dışarıdan bakıldığında yürütülmesi pek olası görünmeyen– bu denge siyasetini mümkün olan en uzun süre devam ettirebilmek için birtakım stratejiler geliştirmeye zorlamaktadır.

REJİMİN HAYATTA KALMA STRATEJİLERİ VE MUHATAPLARINA MESAJLARI

Aksa Tufanı bölgedeki tüm aktörler gibi Ürdün rejiminin de on yıllardır takip ettiği istikrarlı iç ve dış politikalarını gözden geçirmesine yol açtı. Bu kapsamda rejim daha fazla risk taşıyan ve istikrarı sarsabilecek ancak idame için gerekli kabul edilen bazı stratejiler geliştirdi. Bunlardan ilki Eylül 2024'teki Ürdün seçimleri üzerine bina edildi. Her ne kadar seçim kanunu değişikliği Aksa Tufanı öncesinde gerçekleşmiş olsa da rejim, seçim günü manipülasyona izin vermeyerek bu stratejiyi hayata geçirdi. Özellikle seçim kanununda yapılan değişikliklerle ülkesinde muhalefetin (bilhassa en geniş temsile sahip İhvan'ın)

önünü açan Kral Abdullah hem içerideki hem de Körfez'deki aktörlere ciddi mesajlar verdi. İkinci stratejiyi ise dış politikasında uzun yıllardır rutin olarak görüştüğü aktörleri çeşitlendirerek inşa etmeye çalıştı.

Kral Abdullah, seçimlerde Müslüman Kardeşler hareketinin önünü açan kanun değişikliğine izin verirken ülke içindeki olası birtakım riskleri de kabul etmişti. Bu değişiklik özellikle Ürdün devletinin inşasında (*state formation*) dört kurucu unsurdan biri olan aşiretlere bir ihtar anlamı taşımaktaydı. Çünkü Aksa Tufanı ile birlikte aşiretlerin de sahaya inmesi ve sınır ötesi operasyonlara dahil olması rejime yönelik sadakatın sorgulanmasına yol açmıştı. Bu nedenle devlet, kurucu kadro arasında yer almak bir yana ülkenin tarihsel olarak en güçlü muhalefet hareketi olan İhvan'a alan açarken ülkedeki aşiretlere “hiçbirinin vazgeçilmez olmadığı” mesajını ilettili.

Kral Abdullah, İhvan'ın elde ettiği seçim başarısı üzerinden bölge (özellikle Körfez) ülkelelerine de dikkate değer mesajlar³ verme imkanını yakaladı. Fas, Bahreyn, Sudan, BAE ve SA'nın İbrahim Anlaşmaları kapsamında İsrail'le yakınlaşması Ürdün'ün gözden düşmesine ve eski önemini kaybetmeye başlamasına yol açmıştı. Bölgedeki diğer monarşiler gibi rantiyer ekonomilerden olmayan Ürdün'ün ayakta kalması yolunun gerek bölgesel gerekse küresel ölçeklerdeki yardımlardan geçtiği düşünüldüğünde ülkenin yalnız bırakılmasının orta vadede rejimin idamesini zora sokacağına şüphe yoktur. Bu nedenle kuvvetle muhtemel Kral Abdullah seçim

3 Bu mesajı alan ülkelerin başında SA ile BAE, akabinde de Mısır'ın geldiğini ifade etmek gerekir. Hatırlanacağı üzere SA ile BAE, Mısır'da Muhammed Mursi'ye karşı darbenin toplumsal altyapısını oluşturan Temerrüt (İsyan) hareketini finanse etmiş ve akabinde Mursi'nin iktidardan alışıyla Mısır'a önemli miktarlarda iktisadi destekler sağlamıştı. Çok kısa bir süre sonra ise Müslüman Kardeşler hareketi iki ülke tarafından terör örgütü olarak kabul edilmişti. Bölgede İhvan'a savaş açan Körfez ülkeleri için Ürdün rejimi bir taraftan Suriye'deki devrim dalgasının kendilerine ulaşmasını engelleyen bir tampon bölge diğer taraftan da İhvan'ı siyasal hayattan elimine etmesi gereken bir müttefik olarak görülmüştü.

yasasında yaptığı değişiklikle İhvan'ın önünü açarak bir zamanlar kendisine destek vermesine rağmen artık gereken önemi atfetmeyen ülkelere “gözdağı” şeklinde yorumlanabilecek açık bir mesaj vermiştir. Körfez monarşilerinin Ürdün'ün seçim sonuçları üzerinden verdiği mesajdan memnun olmadıklarını öngörmek zor değildir. Çünkü Ürdün'de İhvan'ın yükselişinin evvela Batı Şeria, akabinde Körfez ülkeleri ve Mısır'da karşılık bulacağını beklemek mümkündür. Ürdün'deki güncel durumdan memnun olmayan Körfez monarşilerinin Kral Abdullah'a yönelik baskı kurması, Ürdün'de Meclisin lağvedilmesi ve seçimlerin tekrarlanmasıyla sonuçlanabilir. Bu ihtimal gerçekleşene kadar İhvan'ın Ürdün'deki yükselişi, bölgede İsrail'e doğrudan cephe almayı düşünmeyen ülkeler için istenmeyen bir gelişme olarak varlığını koruyacaktır.

Kral Abdullah seçim yasasında yaptığı değişiklikle İhvan'ın önünü açarak bir zamanlar kendisine destek vermesine rağmen artık gereken önemi atfetmeyen ülkelere “gözdağı” şeklinde yorumlanabilecek açık bir mesaj vermiştir.

Ürdün rejiminin Akse Tufanı'ndan sonra bir başka hayatta kalma stratejisi olarak diplomasi trafiğini artırdığını ve bölgedeki müttefiklerini çeşitlendirmeyi amaçladığını söylemek gerekir. Bu diplomasi trafiğinde Ürdün özellikle daha önce görece az ilişki kurduğu ülkelerle doğrudan iletişim kanalları oluşturmak için önemli adımlar attı. Bu kapsamda rejim, Mısır ve Körfez ülkeleriyle olan mevcut bölgesel ittifakın ötesine geçerek Türkiye ve İran gibi dolaylı ve/veya doğrudan İsrail'e cephe alan ülkelerle üst düzey temaslarda bulundu. Ürdün Dışişleri Bakanı Eymen Safe-

di'nin İran'ı ziyaret ederek İran dışişleri bakan vekili Ali Bakırı ve İran Cumhurbaşkanı Mesud Pezeşkiyan ile Ürdün'ün herhangi bir çatışmanın tarafı olmayacağını, dahası hava sahasının ne İsrail'i ne de İran'ı bombalamak için kullanılması-na izin vermeyeceğini ilettiği görüşmeler son bir yıl içinde bölgede vuku bulan önemli gelişmelerden öne çıkanlardı. Takip eden süreçte Türkiye ve Ürdün dışişleri bakanlarının karşılıklı ziyaretleri iki ülke ilişkilerinin gelişimine doğrudan katkı sağlayacak mahiyette gerçekleşti. Özellikle Ankara'da Türk mevkidaşı Hakan Fidan ile bir araya gelen Ürdün Dışişleri Bakanı Safedi'nin bölgesel savaş tehlikesine karşı ortak mesajlar vermesi zihinlerde önemli yer etti. İsrail-İran, Suriye-SA hatları arasında kırılğan yapıya sahip bir ülke olan Ürdün'ün bu çabalarının muhtemel bir bölgesel savaş riskini minimize etmek için olduğuna şüphe yoktur. Zira muhtemel bir bölgesel savaş senaryosunda bundan en çok etkilenen ülkelerin başında jeopolitik konumu gereği Ürdün'ün gelmesi şaşırtıcı olmayacaktır.

SONUÇ

Ürdün, kırılğan ekonomik ve toplumsal yapıları nedeniyle hayatta kalma stratejilerini çok hızlı belirleyen ve gerektiğinde bu stratejileri güncelleyebilen bir ülkedir. 1990'larla birlikte İsrail'i bir güvenlik sorunu olarak görmeyen Ürdün bu tarihlerden itibaren tüm odağını kendi bekasını etkileyebilecek bölgesel gelişmelere ve ülke içinde en güçlü meydan okuma kabiliyetine sahip İhvan hareketine yoğunlaştırdı. Özellikle Arap halk hareketleriyle birlikte kendisini ekonomik olarak destekleyen Körfez ülkelerinin etkisi altında kalan Ürdün rejimi İhvan'ı yasaklayarak ülkeye giren sermayenin devam etmesini amaçladı. Ancak rejim 1990'lara kadar kendisiyle çatışmaya giren aktörlere karşı üstü örtülü iş birliği yaptığı İhvan'ın siyasi partisi İEC'nin lisansını

iptal etmeyerek harekete yönelik vefa duygusunu da gözetmiş oldu.

İEC'nin Aksa Tufanı'ndan hemen sonra nüfusun yarısından fazlasının Filistinli olduğu Ürdün'de sokaklara inmesi kimseye şaşırtıcı gelmedi. Dahası bu süreçte Ürdün asıllılar da Filistin asıllıların ağırlıkta olduğu İEC'nin eylemlerine eşlik etti. Tarihsel olarak rejime sadakatle bağlı olan aşiretlerin gerek ülke içindeki protestoları gerekse sınırı aşarak işgal toprakla-

rında gerçekleştirdikleri operasyonlar, Amman yönetiminin ülke içindeki denklemini yeniden kurgulamasını zorunlu kıldı. Böylece rejim, İEC'nin önünü açarak hem sokakların nabzını düşürdü hem de kurucu koalisyon arasında yer alan aşiretlere gözdağı vermiş oldu. Buna ilaveten Kral Abdullah hem seçimler hem de bölgede temaslarını sıklaştırdığı aktörler üzerinden Körfez ülkelerine ve dolaylı olarak da Batı'ya bir mesaj verdi.

İSRAİL-FİLİSTİN SAVAŞINDA ÜÇÜNCÜ YOL ARAYIŞINDAKİ ÜLKE: ÜRDÜN

ABDULGANİ BOZKURT, MUHAMMED DAVUT ÜNALMIŞ

SETA | ANALİZ

Ürdün, Aksa Tufanı Operasyonu sonrasında başlayıp halen devam eden İsrail saldırganlığından –çatışmalara taraf olmayan aktörler arasında– olumsuz şekilde etkilenmesi muhtemel ülkelerin başında gelmektedir. Çünkü Ürdün rejimi, ülke nüfusunun yarısından fazlasını oluşturan Filistinlilerin ve onlara destek veren Ürdünlülerin işgal devletinin saldırganlığına karşı aksiyon alınmasına yönelik beklentisi ile İsrail’le uzun yıllardır süregelen istikrarlı ilişkilerin bozulmaması arasında sıkışmış vaziyettedir. Dışarıdan bakıldığında sürdürülmesi pek mümkün görünmeyen bu sıkışmışlık halinin üstesinden gelebilmek için Amman yönetimi ülkenin iç, dış ve güvenlik politikalarını yeniden tanımlamak mecburiyetinde kalmıştır. Bu kapsamda Kral Abdullah, geride bıraktığımız bir yıl içinde hem Ürdün sokaklarının nabzını düşürecek hem de bölgede Haşimi varlığının devamlılığını sağlayacak birtakım stratejiler geliştirmiştir.

Bu analiz ilk olarak Aksa Tufanı sonrasında Ürdün’de toplum, muhalefet ve devletin İsrail saldırganlığına karşı verdikleri tepkilere değinmektedir. Ardından Ürdün’den İsrail’e yönelik gerçekleştirilen silahlı eylemlerin mahiyetine odaklanılmaktadır. Daha sonra Ürdün sınırından geçerek İsrail askerlerine karşı düzenlenen operasyonların Ürdün rejiminde yol açtığı tedirginlik ve sınırda ortaya çıkardığı potansiyel riskler tahlil edilmektedir. Son olarak da Ürdün rejiminin karşı karşıya geldiği riskleri bertaraf etmek için geliştirdiği birtakım stratejiler mercek altına alınmaktadır.

www.setav.org

ANKARA • İSTANBUL • WASHINGTON D.C. • BERLİN • BRÜKSEL